

ARZU ATİK*

Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme'si**

An Attempt of Abridgement: Cevri's *Selimname*

Ö Z E T

Cevrî İbrahim Çelebi 17. yüzyılda yaşamış önemli şahsiyetlerden biridir. Gençliğinde iyi bir tahsil gören Cevrî'nin günümüze ulaşan yazılarından usta bir talik kırması hattatı olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre dıvan kâtipliği yaptıktan sonra geçimini kitap istinsah ederek sağlamıştır. Cevrî'nin *Selimname'si*, dıvanı, Hakani'nin Hilye'sinin etkisiyle yazılmış Hilye-i çehar-yar-ı güzîn'i, Hall-i tahkikat'ı, Aynu'l-füyuz'u, Nazm-ı niyaz'ı, Yazıcı Salih'in Şemsiyye'sinin yeniden kaleme alınmasından meydana gelmiş *Melhame'si* vardır. Eserleri arasında en dikkat çekici olanlardan birisi Şükrî'nin *Selimname'sini* aynı adla yeniden ele aldığı eseridir. Şükrî, *Selimname'sini* ilk önce Şehsüvaroğlu Ali Bey'in anlattıkları ve kendi gözlemleriyle kaleme almış; ama Şehsüvaroğlu'nun katledilmesinden sonra yerine getirilen Koçi bin Halil'in hizmetinde çalışmaya başlayan Şükrî, *Selimname'yi* Koçi Bey'e okumuş, eser yanlışlıklarla dolu olduğu gerekçesiyle beğenilmeyince şair, Koçi Bey'in anlattıklarına göre eserini 930/1523-1524 yılında yeniden tertip etmiştir. Bu makalede öncelikle bir tür olarak "*Selimname*"den, Şükrî ve eserinin yazım sürecinden kısaca bahsedilecektir. Ardından Cevrî ve eserleri hakkında bilgi verilerek Cevrî'nin *Selimname'nin* ihyası/tashihi için yazdığı mukaddimede eserin yeniden yazım sürecini nasıl anlattığı incelenip kullandığı ibarelerin/terminolojinin altı çizilecektir. Makalede bir sonuca varmaktan ziyade bu mukaddime üzerinden bazı kavramların tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Eserin Cevrî tarafından tekrar ele alınmasıyla *Selimname'de* nasıl bir değişikliğin meydana geldiği ve bu tür eserlerin adlandırılma, sınıflandırılma problemi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

ANAHTAR KELİMELE R

Cevrî, *Selimname*, Şükrî, ihya/yeniden yazım.

ABSTRACT

Cevrî İbrahim Çelebi is a famous poet of the 17th century. Cevrî was well educated person and he was also an important "talik" calligrapher. He earned his living by calligraphy. He also had important works. His works are *Selimname*, *Dıvan*, *Hilye-i çehar yar-ı güzîn* that is written by influence of Hakani's *Hilye*, *Hall-i tahkikat*, *Aynu'l-füyuz'u*, *Nazm-ı niyaz*, *Melhame* that is written by rewriting or recreating of Yazıcı Salih's *Melhame*. *Selimname* is one of his well-known works, coming out with the same title based on Şükrî's *Selimname*. Şükrî wrote his work twice. First, he wrote his work by the words of Şehsüvaroğlu Ali Bey and his own observation. Second, after the death of Ali Bey, Koçi Bey asked Şükrî to rewrite content of this work. This paper will focus firstly on *selimname* as a literary genre in Turkish tradition, touching upon Şükrî's *Selimname* as well. Then it will examine Cevrî's work, especially his introduction where he talks about his intention to recreate (ihya) Şükrî's *Selimname* with a special focus on phrases and terminology Cevrî used. My main intention is to put certain concepts into discussion and to examine possible changes that may appear as a result of Cevrî's intention of recreating Şükrî's *Selimname*.

KEYWORDS

Cevrî, *Selimname*, Şükrî, recreate/rewrite.

* Okutman Dr., Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İstanbul (atikarzu@boun.edu.tr).

** Bu makale, 11-13 Kasım 2011'de düzenlenen "Türk Dilinin ve Edebiyatının Bugünkü Sorunları ve Çözümleri Uluslar Arası Sempozyumu"nda sunulmuş bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Giriş

Osmanlı tarihinde saltanat dönemlerinin anlatıldığı eserlerin, padişahın adıyla anılması ilk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde görülmeye başlamış ve onun ismiyle anılan tarihler “Selimname” diye adlandırılmıştır. Bu gelenek II. Selim’den sonra birkaç istisna dışında bir süreklilik göstermemiştir. Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan eserlerin büyük bir kısmı Kanunî döneminde kaleme alınmıştır. Bu tip eserlere ilk örnek Yavuz Sultan Selim’in emriyle İdris-i Bitlisî tarafından Farsça kaleme alınan *Selimşahname*’dir. Eser, sultanın doğumundan 1518 yılına kadar gelir; ama tamamlanmaz, sonradan Kanunî’nin emriyle müellifin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi tarafından 974/1567’de tamamlanmıştır (Uğur 2009: 440). Bizim inceleme konumuz olan *Selimname* ise Şükrî’nin 930/1523-24 yılında kaleme aldığı eseridir. Şükrî hakkındaki bilgilerimizin büyük kısmını *Selimname*’de kendisinin anlattıkları oluşturur. Şuara tezkireleri Şükrî’nin ümeradan veya Bitlis’in mahallî beylerinden biri olduğunu belirtmekle yetinmektedirler. Şükrî, *Selimname*’sinde birçok marifetleri olduğunu, altı dilde gazel söylediğini, Nevayî dilini bildiğini ve onun gibi Çağatay Türkçesiyle şiirler yazdığını anlatmaktadır (Argunşah 2009: 35). 15. yüzyılın ikinci yarısında Bitlis’te doğan ve ilk eğitimini Gilan ve Herat’ta aldığı bilinen Şükrî-i Bitlisî, bir süre Bitlis’te emirlik yaptıktan sonra Yavuz’un tahta çıkmasıyla birlikte İstanbul’a gelmiş, padişaha sunduğu kaside dolayısıyla hem caize hem de Diyarbakır yöresinde zeamet almış, bir süre Dulkadiroğlu beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey ve onun halefi Koçi Bey’in maiyetinde bulunmuştur (Özcan 2010: 254). Şükrî’nin, kaynak metin olarak ele alacağımız 5829 beyitlik manzum bir tarih olan *Selimname*’sinde Yavuz Sultan Selim’in şehzadelikinden başlayarak ölümüne kadar olan seferleri anlatılır. Şükrî, bu eseri Dulkadir Beyliği’ne tayin edilen Şehsüvaroğlu Ali Bey’in anlattıkları ve kendi gözlemleriyle kaleme almıştır. Şehsüvaroğlu’nun katledilmesinden sonra yerine getirilen Koçi b. Halil’in hizmetinde çalışmaya başlayan Şükrî, *Selimname* veya *Selimîname*’yi Koçi Bey’e okumuş, eser yanlışlıklarla dolu olduğu gerekçesiyle beğenilmeyince şair, Koçi Bey’in anlattıklarına göre eserini 930/1523-1524 yılında yeniden tertip edip 936/1530 yılında Veziriazam İbrahim Paşa vasıtasıyla Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmiştir (Argunşah 2009: 36; Babinger 1982: 58-59). Görüldüğü gibi kaynak

metin de bir yeniden yazım sürecinden geçmiştir ve her yeniden yazım sürecinde olduğu gibi bunun da bir amacı vardır. Görünürdeki amaç, eserdeki bilgi yanlışlıklarının düzeltilmesidir denilebilir; ama bu, olayın sadece okura söylenen kısmıdır. Yeniden yazımın gerçek amacının ne olduğu hakkında bir yargıya varmak için Şükrî'nin yazdığı ilk versiyonla Koçi Bey'in isteği doğrultusunda yazdığı son hâli karşılaştırılmalıdır; ama bir tahmin yürütülecek olursa asıl amacın Şehsuvaroğlu ve Şükrî'nin bakış açısı yerine Koçi b. Halil'in/yeni yönetimin bakış açısıyla olayların aktarılması olduğu söylenebilir. Bu yeniden yazımın imparatorlukta ki politika değişiminin bir sonucu yapılmış olabileceği ihtimali düşünülse de bu, başka bir araştırmanın konusu olduğu için burada incelenmeyecektir.

Şükrî'nin *Selimname*'si şehzade Selim'in Trabzon valisiyken çıktığı Gürcistan seferiyle başlar, ölümü ve oğlu Süleyman'ın tahta geçmesiyle son bulur. Eser, kaynak olarak Osmanlı tarihçileri tarafından kullanılmıştır. Özellikle Mısır seferiyle ilgili verdiği ayrıntılı bilgiler daha sonra Hoca Sadeddin ve Gelibolulu Âlî gibi birçok tarih yazarı tarafından alınmıştır. Şükrî'nin Doğu Anadolu lu olması sebebiyle Yavuz Sultan Selim'in İran seferinde ordunun konakladığı ve geçtiği yerlerin adlarını ayrıntılı olarak vermesi de takdir edilmiştir (Argunşah 2009: 36).

Şükrî'nin *Selimname*'si 17. yüzyılda Çerkesler kâtibi Yusuf tarafından bazı yerlerde eklemeler yapılarak -özellikle Mısır'la ilgili bölümlerde- nesre aktarılmış (Babinger 1982: 198) ve Cevrî tarafından da manzum olarak tekrar ele alınmıştır (Argunşah 2009: 36-37; Özcan 2010: 255). Aşağıda Cevrî ve eserlerinden kısaca bahsedilecektir.

Cevrî ve Eserleri

Cevrî İbrahim Çelebi 1003/1595-1008/1600 yılları arasında doğduğu tahmin edilen, 17. yüzyılın ilginç şahsiyetlerinden biridir. Gençliğinde iyi bir tahsil gören Cevrî'nin günümüze ulaşan yazılarından usta bir talik kırması hattatı olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre divan kâtipliği yaptıktan sonra geçimini kitap istinsah ederek sağlamıştır (Ayan 1993: 460). Müstakimzade, Cevrî'nin hattı, Mevlevi dervişi hattat Abdî Efendi'den öğrendiğini bildirir; Naima ve Esrar Dede eserlerinde Cevrî'nin hattıyla yazıl-

muş eserlerden övgüyle bahsederler Ergun 1936/III: 1052). Cevrî'nin *Selimname* dışında divanı, Hakanî'nin *Hilye*'sinin etkisiyle yazılmış *Hilye-i çehar-yar-ı güzîn'i*, *Hall-i tahkikat'ı*, *Aynu'l-füyuz'u*, *Nazm-ı niyaz'ı*, Yazıcı Salih'in *Şemsiyye*'sinin yeniden kaleme alınmasından meydana gelmiş *Melhame*'si vardır (Ayan 1993: 460).

Selimname

Eserin bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1310'da kayıtlıdır. Mukaddime 1b-2b arasında tevhit ve na't bölümleri ile başlar, ardından 2b-5a'da eserin niçin yeniden yazıldığının anlatıldığı kısım bulunmaktadır. Bu bölümü ayrıntılı olarak incelemeyen önce ilk olarak metnin yeniden yazımını kimin istediğini belirtmek önemlidir. Bu isteğin sahibi Ruznameci İbrahim Efendî'nin kethüdası Ali Bey'dir. *Selimname* hakkında bilgi veren çalışmaları incelediğimizde Cevrî'nin bu eseri kaleme almasının sebebi, Şükrî'nin arkaik bir dil kullanmasını eleştirip eseri devrin diline göre yeniden yazmak istemesi; hatalı bulunduğu bu çalışmayı yaptığı düzeltmelerle tekrar nazma çevirmesi gibi çok kısa cümlelerle özetlenmiş ve bunun ona Ali Bey tarafından tevdi edildiğinden bahsedilmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu makalede Cevrî'nin kaynak metni nasıl aktardığı ve yenilediği üzerinde durulacaktır. Bu amaçla öncelikle ve özellikle mukaddimedede eserin niçin yeniden yazıldığını açıklarken hem Ali Bey'in hem de Cevrî'nin kullandığı kelimeler/söylemler incelenecektir. Ayrıca başlıkta eserin bir hülasa/özetleme denemesi olduğuna dikkat çekilmesinin nedeni, *Selimname*'de Cevrî'nin bizzat özetleme yaptığını söylememesine rağmen *Osmanlı Müellifleri*'nde *Selimname* için "zamâne üslûb-ı şî'rine tevfiқан tenkîh edilerek nazmedilmiştir." (Bursalı Mehmed Tâhir 2000/III: 72)¹ denilmesidir. Eseri tanımlamak için bir şeyin fazla ve lüzumsuz kısımlarını çıkartıp düzeltme, ayıklama, arıtma anlamında "tenkih" kelimesi kullanılmıştır. Eser incelendiğinde bu özetlemenin mahiyeti ortaya çıkar. Cevrî'nin *Selimname*'si kaynak metinden yaklaşık 1500 beyit eksiktir. Bu

¹ Cevrî'nin *Selimname* adlı eseri olduğu bibliyografik kaynaklar arasında sadece *Osmanlı Müellifleri*'nde geçer. Diğer kaynaklarda bu eserin Cevrî'nin eserleri arasında sayılmaması dikkat çekicidir. Bkz. Ergun 1936/III: 1062.

tür yeniden yazım süreçlerinde özetlemenin ister açıkça belirtilsin ister belirtilmesin önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Özetlemeyi açıkça söylemeyen eserlere gelenekte rastlanırken -bazı mesneviler örneğinde olduğu gibi- özetlemenin açıkça belirtildiği örnekler de mevcuttur; Ahmet Mithat Efendi'nin *Hulasa-i Hümayunnâme*'si gibi. Elimizdeki mukaddime dikkatli bir şekilde incelediğinde Zehra Toska'nın "Ahmet Mithat Efendi'nin Bir Diğer Eseri: Hulâsa-i Hümâyunnâme" adlı makalesinde ortaya çıkan "bu tarz eserlerin incelenmesinde bir ortak yapının" (Toska 2007: 318) olabileceği fikrinin sağlamaşmasında önemli bir örnek olabileceği düşüncesi uyanır. *Hulasa ve Selimname*'deki yeniden yazım sürecinin paralelliği dikkat çekicidir. Bu paralelliğe makalenin ilerleyen bölümlerinde yeri geldikçe değinilecektir.

2b-5a'da eserin yeniden yazım nedenlerini ve eserin yazımında hangi yönleriyle kaynak metinden ayrıldığı üzerinde durulduğu "der bisâṭ-ı muḳaddime-i sebeb-i taṣḫīḥ-i Selīmī-nâme" bölümünü ayrıntılı olarak incelenmeye geçmeden dikkatimizi çeken, başlıktaki "tashih" kelimesidir. Böylece eserle ilgili ilk terimimiz "tashih" olarak ortaya çıkar, diyebiliriz. "Bir kimsenin sağlığını îade etme, iyileştirme; daha iyi ve daha doğru hale getirmek, düzeltmek" gibi anlamları içeren tashih kelimesiyle Şükrî'nin hasta/bozuk olan eserinin Cevrî tarafından nasıl düzeltileceği ve iyileştireceğinin anlatılacağı daha başlıktan verilen bir mesaj olarak algılanabilir.

Mukaddimenin başında Cevrî, sebepsiz yere Ali Bey'in yanına gittiğini bildirir ve bize Ali Bey'in ahlâkının güzelliğinden, ilme ve özellikle tarihe olan merakından, tarih ilminin faziletlerinden bahseder ve ardından Ali Bey'in kendisine izzet ü ikramda bulunup eline bir kitap verdiğini şu beyitlerle anlatır:

- 68 Dil-nüvâzâne idüp bezl-i kerem
 Kıldı bezminde fakîri muḫterem
- 69 Eyleyüp şâyeste-i 'izz-i ḫiṭâb
 Destüme şundi müdevven bir kitâb (3b)

Ali Bey elindeki kitabı mevzun ve Rumî elbise giymiş bir güzele benzetir, kitabın müellifini söyler.

- 70 Didi bu nüsha Selimî hâmedür²
Dilber-i mevzûn u Rûmî câmedür
- 71 Eylemiş Şükri taḥallüş nâzımı
Ṭab'ınuñ bu ḥidmet olmuş lâzımı (3b)

Bundan önceki beyitlerde Ali Bey'in her ilimden özellikle tarihten anladığını bildiren Cevrî, okuyucuda onun bir tarih kitabı ile ilgili vereceği hükme güvenilebileceği algısını oluşturur. Döneminin bilinçli bir tarih okuru/bir entelektüeli olarak Ali Bey, elindeki yaklaşık yüz yıl önce yazılmış bir tarih kitabı hakkında eleştirilerini sıralar, bu eleştiriler aynı zamanda dönemin okur algısını/zevkini de yansıtır. Ali Bey'in eserle ilgili eleştirileri şöyledir:

- 72 Gerçi vardur sözlerinüñ şıḥhati
Ḥâṭrum gösterdi aña raġbeti
- 73 Lîk yokdur kâlib-ı nazmında rûḥ
Zevk virmez âdeme feyz-i fütûḥ
- 74 Her ne deñlü olsa ma'nâsı dürüst
Dil-küşâ olmaz yine elfâzı süst (3b-4a)

Yani bir eserin içeriği, konuyu anlatış şekli doğru olabilir; ama nazmında bir ruh yoksa ve anlatılan konular insana zevk vermiyorsa; anlatıkları ne kadar doğru olursa olsun, eser iç açıcı olmaz, rahat okunmaz. Ali Bey, durum tespiti yaptıktan sonra bu cevherin gerçek değerini Cevrî gibi bu ilmin üstadı olan birisinin vereceğini belirtir ve bu işi nasıl yapacağını da Cevrî'ye söyler.

- 79 **Ṭarḥ idüp** ebyât-ı nâ-mevzûnını
Rüşen eyle ḥâme-i maẓmûnını

² Nüshada çok açık şekilde "ḥâme" olarak yazılmış olan bu kelime aynı zamanda "nâme" olarak da okunabilir.

- 80 Dest urup kilik-i **beyān u hikmete**
 o bu nazmı sihr ile bir Őurete
- 81 **Rūh vir** lafz-ı laifūnle aa
 Tā ki virsūn sōzleri rūha Őafā
- 82 Nāmımızla olsun **ihyā** bu eŐer
 Bu eŐerdür hāşılı nev'-i beŐer (4a)

Kısaca; eserden vezinsiz beyitleri atmalı, mazmunu aŐikār etmeli; beyan ve hikmet kalemiyle bu nazmı başka bir surete sokmalı; anlamı daha ince bir lafızla, sōzle ifade etmeli ve bu sōzler okuyanın ruhuna safa vermeli; yani eseri ihya etmelidir.

Ali Bey'in yeniden yazımın nasıl yapılacađını bildirdiđi bu beyitlerde kullanılan "tarh etmek" yani atmak, çıkarmak, "ruŐen eylemek" aŐikār kılmak, "kilik-i beyan u hikmet" beyan ve hikmet kalemi,³ "ruh vermek", "ihya" yani yeniden can vermek gibi kelimeler bu eserin yazım sūreci için anahtar kelimelerdir denilebilir. Bir cesetten/ruhu olmayan bir bedenden farksız olan Őukrî'nin eserine ruh ũflenecek ve ihya edilecek/yeniden hayata dōndürülecektir. Burada Ahmet Mithat'ın *Hulasa*'sı ile *Selimname*'nin yeniden yazım sūrelerini karŐılaŐtırdığımızda her ikisinde de sūrecin bir otorite tarafından ve onun seçtiđi nūsha üzerinden belirlendiđi dikkat çekici bir ortaklık olarak gōrūlebilir.

Ali Bey'in isteklerinin ardından Cevrî'nin esere nasıl yaklaŐtıđına bakılacak olursa onun bu yazım eyleminin, içinde bulunduğu geleneğin mutat olarak yaptığı bir edebî yenilenme ve ũretme sūrecinin bir parçası olup olmadığı irdelenmelidir. 19. yūzyılda bile devam edegelen bu geleneği Ahmet Mithat Efendi *Hulasa*'sında "tecdid etme" (Toska 2007: 296-97) kavramıyla karŐımlarken Cevrî'nin baŐlıkta "tashih" sonrasında ise "ihya" kelimesiyle karŐıladıđı gōrūlür. Kelimeler farklı olsa da ikisinin de yapmak istediği Őey aynıdır: Daha ũnce yazılmıŐ önemli eserleri, o dōnemin okurunun zevkine ve kelime dağarcığına uygun olarak yenilemek.

³ Bu ifadeyle "Muhakkak Őirde hikmet ve beyanda sihir vardır." hadisine de telmih olduğu sōylenebilir.

Hatta Ahmet Mithat bunu bir adım ileriye götürerek eserin sonsuza kadar yaşaması için zamanı geldikçe bu yenilenmenin gerekli olduğunu vurgular (Toska 2007: 297).

Cevrî'ye göre manzum bir eser olan *Selimname*'de ilk yapılması gereken şeylerden biri vezninin düzeltilmesi; ardından da eskiyen kelimelerin ve ibarelerin değiştirilmesi; noksan ve hatalı beyitlerin düzeltilmesidir. Cevrî bunu şu beyitlerle açıklar:

- 86 Ol Selimî-nâmeye itdüm nazâr
Nazmını mi'yâra çekdüm ser-be-ser
- 87 Gördüm el-ħağ vezninüñ noĸşânı var
Ya'nî ol cevher degül kâmil 'ayâr
- 88 Ekşer-i elfâzı **Türkî-i ĸadîm**
Ekşer-i ebyâtı ma'yüb u saĸîm (4a-4b)

Bu düzeltme işleminde en çok dikkati çeken ibare "Türkî-i kadim"dir. 17. yüzyılda konuşulan Türkçe, Şükrî'nin eserinde kullandığı yer yer Çağatay ve Azeri Türkçesi özellikleri içeren Türkçeden çok farklıdır. Cevrî, bu eski Türkçe kelimelerin yerine çoğu zaman kendi döneminde kullanılan karşılıklarını yerleştirir. Böylece eserin eskimiş/ölmüş olan dilini de ihya etmiş, ona yeniden hayat vermiş olur.

Cevrî ihyayı nasıl yaptığını anlattıktan sonra eksik yönlerine de değinir. Şair, nazmı ne kadar düzeltmeye çalışsa da kaynak metindeki hataların, kafiyedeki aksaklıkların tamamen ortadan kaldırılamadığını, nüshanın tamamen lağvedilemediğini, bu ayarı bozuk nazmın ancak sihirle başka bir hâle dönüşeceğini şu beyitlerle açıkça bildirir:

- 94 Çünkü aldum 'ahdüme bu ĸidmeti
Nazmına virdüm kemâl-i şihhâti
- 95 Nüşâ bi'l-külliyye mensüh olmadı
Şûret-i terkîbi memsüh eyledi
- 96 Ol ĸadar var kim bu nazm-ı nâsere
Siħr ile girdi libâs-ı âĸere

- 97 Ger kavâfisinde anuñ cā-be-cā
Var ise bir niçe müsta'mel edā (4b)

Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere Cevrî, bunların sorumlusu olarak "sâhib-i telif" Şükrî'yi gösterir ve kendini "sâhib-i tertîb" olarak adlandırarak sorumluluğu üzerinden atar:

- 98 Şâhib-i te'lîfedür andan su'âl
Şâhib-i tertîbe yoqdur kıl u kâl (4b)

Bu noktada dikkat çekici terimlerden biri "sâhib-i tertîb"dir. Cevrî kendini bu eserin sahib-i telifi değil sahib-i tertibi olarak verir; kendini eseri düzene koyan kişi olarak konular. Ama burada nazmın kelime anlamına baktığımız zaman Cevrî'nin sâhib-i tertîple kastettiği anlam daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Nazm kelimesi "dizme, tertip etme, sıraya koyma" anlamlarıyla karşılanmaktadır. Cevrî, sahib-i telif olmadığını özellikle vurgular ve böylelikle onun sâhib-i telifi nasıl tanımladığı da gözler önüne serilmiş olur. Ona göre sâhib-i telif, konuyu ilk kez işleyen kişidir; fakat o, konunun içeriğine, çatısına çok fazla müdahale etmeden metne şekil veren, metni düzene koyan kişi; yani "sâhib-i tertîb"dir.

Cevrî, bütün bunlara rağmen eseri ihya ederken kaynak metnin müellifinin de hakkını teslim eder. Hikâyenin içerik olarak kendi dönemi ve bu anlayışa sahip geleneğin kriterleri için iyi bir eser olduğunu vurgular. Cevrî, Firdevsî *Şehname*'yi yazarken *Selimname*'yi görseydi Rüstem'in hikâyesi yerine bu hikâyeyi yazarak âlemce tanınırды deyip Şükrî'ye ve eserine verdiği değeri de mübalağalı bir şekilde belirtir.

- 89 Lîk ammā mevzi'i gāyet bülend
Gevher-i mazmûnı Firdevsî pesend
- 90 Nazm-ı Şehnâme iderken ol eger
Güşına irseydi bu rengin haber
- 91 Terk iderdi dâstân-ı Rüstemi
Bu hikâyetle tutardı 'âlemi

- 92 Lîk inşâf olsa Şükrî ol zamân
 Kâdir olduğça anı kılmış beyân
- 93 Kendü maqđürınca itmiş bir eğer
 Eylemiş bu mülk-i fâniden güzer (4b)

Cevrî, mukaddimenin sonlarında ise her ne kadar tarih eserleri çoğunlukla mensur olarak yazılsa da manzum tarihlerin de herkes tarafından sevilen, rağbet edilen eserler olduğunu belirtir ve böylece dönemin tarih algısını verir. Son olarak bu eserin ihya edilmesine sebep olan Ali Bey'in adının sonsuza kadar hayır ile yad edilmesiyle *Selimname*'nin ihya tarihi verilir. Tarih beyti hesaplandığında ihyanın 1037/1627-28'de yapıldığı görülür.

- 112 Oldı bu ihyâya târih-i celî
 Hıyır ile cāvîd ola nâm-ı 'Alî (5a)

İçerik, dil ve anlatım özellikleri bakımından iki *Selimname*'nin karşılaştırılması:

Mukaddimededen sonra Cevrî asıl konunun anlatıldığı bölüme "Selimînâme-i Şükrî be-takrîr-i Koçî Bey ser-bevvâbân-ı dergâh-ı 'âlî der evâ'il-i salţanat-i Sulţân Selîm b. Bâyezîd Hân 'aleyhi rahmetü'r-rahmân" başlığı ile 5b'de geçer. Asıl konunun anlatıldığı bölümlerde, Cevrî'nin mukaddimedede söylediklerini nasıl uyguladığına bakacak olursak ilk karşımıza çıkan şey, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 5829⁴ beyit olan kaynak metnin Cevrî tarafından 4264 beyte indirildiği; yani 1565 beytin atıldığı görülür. Bu kısaltmanın nerelerde yapıldığı önemlidir. Cevrî, bu kısaltmaları daha çok tasvirlerde, Şükrî tarafından iki beyitte anlatılan meseleleri tek beyitte anlatarak ve özellikle bölüm girişlerinde, savaş sahnelerini anlattığı bölümlerde yapar ve aynı zamanda bu tasvirlerde değişikliklerin fazlalığı göze çarpar. Ayrıca eserin son kısımlarında Cevrî önemli bir kısaltmaya gider. Cevrî, eseri Yavuz Sultan Selim'in ölümü;

⁴ Toplam beyit sayısı Argunşah'ın neşrettiği metne göre verilmiştir. Bundan sonraki beyit numaraları da aynı yayından verilecektir: Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, Haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1997.

dua bölümü ve 4264. beyitte telif tarihi 930/1523-24'ü vererek bitirir. Şükrî'nin *Selimname*'sinde bundan sonra bulunan Yavuz Sultan Selim için mersiye, Sultan Süleyman'ın tahta geçişi, Şükrî'nin kitabın ve kendi macerasını anlattığı hâtîme bölümlerini içeren 178 beyti tamamen atar. Atlamaların yanı sıra Cevrî bazı bölümlerde kaynak metinden tamamen ayrılır, birçok beyti kendi üslubuna göre söyler veya Şükrî'nin ilk mısraını alsa da ikinci mısraı genellikle farklıdır ya da en azından arka arkaya benzer kafiyeler kullanılmış beyitleri kafiye kelimesini değiştirerek kullanır. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in ölümünün anlatıldığı 64 beyitlik bölümde Şükrî'den çok az yararlanır. Bu bölümde sadece 4 beytin bir mısraı ve 6 beyit ortaktır. İki eserin bölüm başlıkları karşılaştırıldığında Cevrî'nin neredeyse bütün bölüm başlıklarını değiştirdiği, bazı yerlerde iki bölümü birleştirdiği ve nadir de olsa Şükrî'nin bölüm başlığı koymadığı yerlerde başlık kullandığı görülür. Ayrıca hikâye anlatma açısından da iki eser karşılaştırılırsa Cevrî'nin bir konudan diğerine geçerken aradaki bağlantıyı geçiş beyitleri ile sağladığı görülür; ama Şükrî *Selimname*'sinde konular arasında geçiş beyitleri kullanmaz.

Cevrî'nin *Selimname*'sinin kaynak metinden ayrıldığı bu noktalar dışında Cevrî'nin özellikle dil ve üslûp açısından kaynak metinden farklılaştığı görülür. Bu farklılıkların esere yansımaları dört alt başlıkta toplanabilir: eskiyen kelimelere yeni karşılıklar bulma, yardımcı fiilleri ve ekleri değiştirme, kelimeleri özellikle tamlamalı kullanma ve yer adlarını değiştirme.

Eskiyen kelimelere yeni karşılıklar bulma: Mukaddimedede eserin ihya edilmesinin en önemli sebebi olarak gösterilen eski kelimeleri Cevrî'nin hangi kelimelerle karşıladığına aşağıda bazı örnekler verilmiştir:⁵

dapar (Ş1): bulur (C1); benden de ger dinler olsang kışşayı (Ş245): kışşayı benden idersen istimâ' (C155); dapdı (Ş377): oldu (C263); müjde birle (Ş504): beşâretle (C385); uş (Ş 258, 761, 3533): pes (C159, 596, 2799), uş (Ş385, 3328, 3359; 3462) hem (C270, 2632, 2656; 2746), uş (Ş505) çün

⁵ Ş kısaltmasıyla verilen beyit numaraları Argunşah'ın yayınından; C kısaltmasıyla verilen beyit numaraları ise Ali Emiri Manzum 1310'da konunun anlatıldığı 5b'den itibaren *Selimname*'ye tarafımızdan verilen beyit numaralarıdır.

(C386), uş (§ 808): kim (630); barça (§542): cümle (C418); kamu (§3430): cümle (C2718); dil (§71, 73): zebân (C40), nuḡk (C43); dartıla (§80): veznile (C47); düzgil (§220): nazm it (C136); söz (§425): peyâm(C311); gönderdi (§426): ḥāzır itdi (C312); ata çıkdı (§431): ḥāzır oldı (C315); leşker (§367): ‘asker (C252)⁶ toz (§455): gerd (C336); yayan (§473): piyāde (C352); diñleñ (§716): gūş eyleñ (C551); ārzū (§771): ḥāhiş (C606); dirildi (§432): cem’ oldı (C316); dirdi (§5496): cem’ itdi (C4136); ilğadı (§5566): yürüdi (C4194)⁷ özge (§4205): ğayrı (C3233); eytdiler (§4196): didiler (C3226); ḳarañu gice (§4982): şeb-i tārık (C3772) evvel (§3642, 3816): aḳdem (C2868, 2954); öñdin (§3431): aḳdem (C2719); söyledi (§3526): didi (C2795); at u er (§3480): esb ü merd (C2758); öpdı el (§3225): dest-būs idüp (C2565); Çalab (§2520): Hudā (C2015); ḳancarı (§2079): ḳanda (C1646); oğlı (§2113; 2725; 2667): zāde (C1687; 2162; 2113); oğlı (§2195): ibn (C1766).⁸

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere 17. yüzyılda bazı Türkçe kelimelerin kullanımdan kalktıkları veya kullanımın azaldığı, onların yerine Arapça ve Farsça karşılıklarının yerleştiği görülür.

Kelimelere gelen yardımcı fiilleri ve eklerin değiştirilmesi:

ġazā aldı (§324): ġazā etti (C209); te’emmül it (§350): te’emül ḳıl (C236); ‘işret itti (§483): ‘işret ḳıldı (C362); zebün itgeç (§540): zebün eyler (C416); göklere aġdı (§891): göklere çıkdı (C702); diñlegeç (§327, 887): diñledi (C215, 687); itmēn (§338): itmēn (C226); Tañrıya itti tevekkül (§2370): eyleyüp Haḳḳa tevekkül (C1913); ġazāler (§369; 3434, 3745): ġaziyān (C253, 2722, 2912); olça (§347): ol ki (C209); olısar (§128): olıcaḳdır (C95); öğrendi ġazāyı (§332): aldı resm-i cengi (C220); dirsiz (§328): dirsiz (C216); doġgeç (§435): toġduḳça (C319) ; ḫıttı nizām

⁶ İki şair, bu iki kelimeyi birbirinin yerine kullanır; ama Cevrî çoğunlukla “asker” kelimesini, Şükrî ise “leşker”i tercih eder.

⁷ Cevrî çok nadir olarak “ilğadı” kelimesini kullanır; ama çoğunlukla burada olduğu gibi farklı kelimelerle de karşılar.

⁸ Cevrî zaman zaman “oğlı” kelimesini de kullanır.

(Ş5071): buldı niẓâm (C3839); irsâl itdi (Ş3423): irsâl eyledi (C2711); it hücüm (Ş3447): kıl hücüm (2732); hâzer it (3363): hâzer kıl (2660)⁹

Yukarıdaki örneklerin bir kısmında görüldüğü gibi eski Anadolu Türkçesine ait eklerin terk edildiği ve özellikle çoğul ekinin çoğunlukla Farsça şeklinin kullanıldığı görülür.

Kelimelerin tamlamalı kullanılması:

ıflıyet 'ahdinden (Ş280): 'ahd-i ıflıyetden (C176) Şahne çayın (Ş2129): çayır-ı Şahne (C1703); cān korhısından (Ş2149): bīm-i cān (C1719); Molla Kāsım köyüdür (Ş2260): kūy-ı Molla Kāsım (C1819); pādīşāh emriyle (Ş2273): emr-i sultānī ile (C1831); 'azm itti Kızılbaşa (Ş3300): 'azm-i Kızılbaş (C2612); dīn 'adūsı (Ş562): düşmen-i dīnin (C435); gayret odı (824): nār-ı ğayret (645); ğazab deryāsı (Ş1351): deryā-yı ğazab (C1102); İskender Paşa (Ş3593): Paşa-yı İskender (C2840) şāh dergehi (Ş3493): dergeh-i şeh (C2767) Allah emri (Ş3270): emr-i Hākla (C2597); 'irfān menba'ı (Ş3234): menba'-ı 'irfān (C2570).

Burada da görüldüğü gibi Türkçe tamlamalar yerine kelimeler Farsça tamlamalar hâlinde kullanılmıştır.

Eskiyen kelimelere yeni karşılıklar bulma, kelimelere gelen yardımcı fiillerin ve eklerin değiştirilmesi ve kelimelerin tamlamalı kullanılması maddelerinde görülen değişiklikleri Cevrî'nin dili kullanımındaki kişisel tercihi olarak yorumlamak mümkündür. Fakat bu eser özelinde, 17. yüzyılın değişen kültür hayatının ve beğenisinin eserlerde Türkçe kelimeler ve kurallar yerine Arapça ve Farsçasını kullanma eğilimini artırdığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yer adlarının değiştirilmesi veya hiç alınmaması:

Cevrî eserin içeriğine dokunmadığını söyler; ama yer adları çoğunlukla farklı olarak verir. Bu da aslında eserin içeriğine bir müdahale ola-

⁹ Ş 3366'da kelime "hâzer kılsun" olarak da kullanır; Şükrî'de bu kelime iki yardımcı fiille de kullanılırken Cevrî tek yardımcı fiille karşılar. Bkz. C2662.

rak alınabilir. Yer isimlerinde yapılan değişikliklerin Cevrî'nin yaşadığı dönemde o yerleşim yerlerinin adlarının değişmiş/değiştirilmiş olabileceğinden kaynaklandığı söylenebilir. Değişikliklerin yanı sıra bazı bölümlerde Şükrî'de olan yer isimleri Cevrî'de yoktur. Örneğin Ş281'de "Gürkiye şehzâdenün 'azmin didüm" mısraıyla Gürcistan'a yapılan seferlere gönderme yapılır; Cevrî'de bu beytin karşılığında C177'de "gerçi kim şehzâdenün 'azmin didüm" şeklinde değiştirilerek Yavuz Sultan Selim'in nereye gittiği belirtilmemiştir. Değiştirilen yer isimlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ġazye (4857): Ġazze (3671) 'Allân (Ş3806): Ġıllân (C2946) Issıçermik (Ş3369): Çermik (C2665) Kara Kañkal (Ş2258): Kara Konağ (C1818); Diyâr-ı bekr (Ş3235): mülk-i Āmed (C2571); Ġayb Işığun (Ş2305): Eyyüb Şeyhîñ (C1855).

Vezin

Cevrî'nin eseri yeniden ele alma sebeplerinden bir diğeri de Şükrî'nin eserinin vezin kusurlarıdır. Uygulamada çoğunlukla vezin kusurlarını düzelten Cevrî bazı beyitlerde kendisi de vezni bozan, zorlayan kelimeler kullanır. Örneğin Ş73'te ilk kelime "dilüme" ile bozulan vezin C43'te "nuñkuma" diyerek düzeltilir. Ama Ş56'da düzgün olan vezin Cevrî tarafından "luñfuñ" kelimesi yerine "rahmetün" kelimesini kullanılarak bozular (C32).

Cevrî'nin *Selimname*'sinin dil-üslûp özellikleri açısından kaynak metinden ayrılmasının yanı sıra anlatıya eklediği bazı öğeler açısından da kaynak metinden farklılaşır. Bu öğelere örnek olarak Mevlevi-meşrep olması dolayısıyla Cevrî'nin esere eklediği ayrıntılardan biri Selim'in sefer için yola çıktığında Konya'ya gitmesi ve orada Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etmesi, oradaki dervişlere ikram ederek yüz bin akçe vermesi verilebilir (C1660-61). Ayrıca şahın bismillah ile ata binmesi (C1914); mektubun kırmızı mumla mühürlenerek gönderilmesi (C3969) şeklindeki kültürel öğelerdir. Eklenen bu ayrıntılar ve buna benzer diğerleri Cevrî'nin metni sadece biçimsel açıdan yeniden yazmayı amaçlamadığı aynı zamanda *Selimname*'nin genel karakterini de değiştirip metnin "şehirli" bir karaktere bürünmesini istediği söylenebilir.

Bu bağlamda Cevrî'nin *Selimname*'yi yeniden yazması, İstanbullu bir aydının kendi şehirli okur kitlesi –özelde Ali Bey- tarafından beğenilecek bir eser oluşturma amacıyla ilişkilendirilebilir.

Son olarak elimizdeki tek nüshanın hususiyetleri ile ilgili dikkat çekici bir özellik göze çarpmaktadır. Bu nüsha, Argunşah tarafından yayımlanan Şükrî'nin *Selimname*'sinde nüsha farkı olarak alınan British Museum Or. 39 numaralı (Şükrî 1997: 23) nüshayla çok büyük ortaklıklar içerir. Bu ortaklıklar ister istemez akla British Museum'daki bu nüshanın Ali Bey'in Cevrî'ye verdiği *Selimname* nüshası olabilir mi sorusunu akla getirir; ama nüshaları birebir karşılaştırmadan kesin bir yargıya varılamaz.

Sonuç Yerine

Cevrî, Ali Bey'in emriyle kaleme aldığı bu manzum tarihî kaynak metne göre üçte birini atarak özetler veya daha doğru bir ifadeyle gereksiz kısımları atarak metnin özünü verir, devrinin diline ve zevkine göre yeniler ve her ne kadar içeriğine dokunmayacağını söylese de içeriğe müdahaleleri olur. Bu müdahalelerle, Cevrî esere hem kendi bakış açısı ve beğenisini hem de döneminin temayüllerini yansıtmıştır. Kaynak metnin amacı daha didaktik, yaşanan olayları en doğru ve ayrıntılı şekilde anlatmakken Cevrî, muhtemelen döneminin siyasî temayüllerine göre bazı olayları yeniden yorumlar. Bu değişiklikler kendinin de belirttiği gibi kaynak metni tamamen ortadan kaldırmak amacıyla değil, ona başka/yeni bir elbise giydirmek için yapılan müdahalelerdir.

Bu eserin yazım sürecine ait terimler olduğunu düşündüğümüz tashih, tarh etmek, ruşen eylemek, kilik-i beyân u hikmet, ruh vermek, ihyâ, Türkî-i kadîm, sahib-i tertîb kelimelerinin tekrar altını çizerek Cevrî'den bahseden *Osmanlı Müellifleri* hariç bibliyografik kaynaklarda Cevrî'nin eserleri arasında sayılmayan ve sadece bir nüshası olan *Selimname*, sadece bir diliçi çeviri olarak mı nitelenmeli yoksa Zehra Toska'nın *Hulasa*'da önerdiği buna benzer eserleri "tecdid etme" veya bu eser özelinde "ihya etme" kavramı açısından mı bakılmalı sorusuna cevap aranmalıdır.

Kaynakça

- Argunşah, Mustafa (2009), "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/8, 31-47.
- Ayan, Hüseyin (1993), "Cevrî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, 460-61.
- Babinger, Franz (1982), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2000), *Osmanlı Müellifleri*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Cevrî, *Selimname*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum 1310.
- Ergun, Sadettin Nuzhet (1936), *Türk Şairleri* (III cilt), İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (2010), "Şükrî-i Bitlisî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, 254-56.
- Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, Haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1997.
- Toska, Zehra (2007), "Ahmet Mithat Efendi'nin 'Bir Diğer Eseri': Hulâsa-i Hümayunnâme", *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları-In Memoriam Şinasi Tekin II*, XXXI/II, 291-318.
- Uğur, Ahmet (2009), "Selimnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 440-41.